

SCIENCE PROBLEMS.UZ

ISSN: 2181-1342 (ONLINE)

№ 6 (3) - 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ

ELECTRONIC JOURNAL

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 6 (3)-2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакарров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАРИ:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат ҳавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси

Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Ҳашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Васида Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш

ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбаҳор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психология кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Crossref DOI:

Таҳририят Crossref DOI нинг расмий аъзоси ҳисобланади ва 10.47.390 DOI префиксига эга. Ҳар бир нашр ва илмий мақолага индивидуал Crossref DOI рақами берилади.

Google Scholar

Журнал Google Scholar (Академия) да индексацияланади.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият.

Таҳририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

<i>Аминов Хамидулла Абдирахимович -</i> БОБУР ДАВРИДАГИ САМАРҚАНД ШАЙХУЛИСЛОМИ	9-14
<i>Неъматов Рустам Абдуваид ўғли</i> ИЛК ЎРТА АСРЛАРДА ХОРАЗМДА КЕЧГАН ЭТНОМАДАНИЙ ЖАРАЁНЛАР	15-23
<i>Raxmanov Zafar Adilovich, Aloxunov Alisher Ahmadjonovich</i> FARG'ONA VODIYSI ARXEOLOGIK YODGORLIK LARI JOYLASHUV QONUNIYATLARI: TAHLIL VA MULOHAZALAR	23-32
<i>Мансуров Музаффаржон</i> СОВЕТ ИТТИФОҚИ ЙИЛЛАРИДА ЎЗБЕКИСТОНДА МАДАНИЙ ТУРИЗМНИНГ ТУРИЗМ ИНДУСТРИЯСИДАГИ ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ	32-42
<i>Mirsoatova Sayyora Turg'unovna, Muhsiddinov Ahrorbek Mamurovich</i> FARG'ONA MEZOLIT VA NEOLIT DAVRI JAMOALARINI O'ZARO MADANIY ALOQALARI XUSUSIDA	43-48

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

<i>Kurpayanidi Konstantin Ivanovich</i> COVID-19 PANDEMIYASI OQIBATLARINI BARTARAF ETISH SHAROITIDA RAQAMLI TEKNOLOGIYALARNI JORIY ETISH MASALALARI	49-55
<i>Mexmonaliyev Ulug'bek Erkinjon o'g'li</i> KOMPANIYALAR SAMARALI BOSHQARUV TIZIMIDA ICHKI NAZORATNING O'RNI	56-65
<i>Абдуллаева Зулфия Иззатовна</i> ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ПОВЕДЕНИЕ КЛИЕНТОВ ГОСТИНИЦ	66-74
<i>Алимова Муниса Юлчиевна</i> ҚИШЛОҚ АҲОЛИСИ ТУРМУШ ДАРАЖАСИГА ТАЪСИР ЭТУВЧИ ОМИЛЛАР ТАСНИФИ	75-80
<i>Абдиева Наргиза Шухратовна</i> ИЧКИ АУДИТДА ФИРИБГАРЛИК РИСКНИ АНИҚЛАШ ВА БАҲОЛАШ	81-91
<i>Тўхтасинова Дилдора Раҳмонбердиевна, Ахунова Маърифат Хакимовна</i> ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОНДА РАҚАМЛИ ҲАЁТ	92-97
<i>Tojimatov Izzatbek Ikromali o'g'li</i> BOZOR ISLOHOTLARI SHAROITIDA MOLIYAVIY HISOBOTLARNI SHAKLLANTIRISH MASALALARI	98-103
<i>Савинова Галина Анатольевна</i> ОТЛИЧИТЕЛЬНЫЕ ЧЕРТЫ МСФО И НСБУ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА СОСТАВЛЕНИЕ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ	104-108
<i>Qodirov Sardorbek Isroiljon o'g'li</i> QURILISH SANOATI KORXONALARI FAOLIYATINI RAQAMLI TEKNOLOGIYALAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISH MASALALARI	109-114

Урдушев Хамракул, Мавлянов Мажид, Эшанкулов Сирожиддин, Розиева Гулхаё
 АГРОКЛАСТЕРЛАР ВА УЛАРНИНГ РИВОЖЛАНИШИДА РАҚАМЛИ
 ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИНГ ЎРНИ 115-125

Худаярова Хуршида Абдуназаровна
 ЎЗБЕКИСТОНДА ИННОВАЦИОН БАНК ХИЗМАТЛАРИНИ ЖОРИЙ ЭТИШ МУАММОЛАРИ
 ВА ИСТИҚБОЛЛАРИ 126-132

09.00.00 - ФАЛСАФА ФАНЛАРИ

Бойдадаев Абдуррохмон Толибжон ўғли
 РЕНЕССАНС ДАВРИДА ПАНТЕИСТИК ҚАРАШЛАРНИНГ ФАЛСАФИЙ ТАҲЛИЛИ..... 133-141

Аликулов Хусниддин Акбарович
 ҲОЗИРГИ ДАВРДА ГЛОБАЛ ЭКОЛОГИК ХАВФ-ХАТАР ВА НАНОТЕХНОЛОГИЯЛАР .142-151

Саидова Камола Усканбаевна
 РЕНЕССАНС ДАВРИ САНЪАТИ – ЖАҲОН МАДАНИЯТИ АЖРАЛМАС ҚИСМИ
 СИФАТИДА 152-156

Shirinov Anvar Qanoatovich
 MARKAZIY OSIYODA INSON TARAQQIYOTI SOHASIDAGI STRATEGIYALARNING IJTIMOIIY-
 FALSAFIY TAHLILI 157-162

Хасанов Бобуржон Хакимович
 ЖАМИЯТ ТАРАҚҚИЁТИДА ОММАВИЙ НОРОЗИЛИК ҲАРАКАТЛАРИНИ ОЛДИНИ
 ОЛИШНИНГ ҲОЖИВИЙ-МАҲКУРАВИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ 163-167

Xodjayeva Fotima Nabixonovna
 AHMAD G'AZZOLIYNING "SAVONIH" ASARI HAQIDA QISQACHA TASNIF168-172

10.00.00 - ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

Rustamova Shaxnoza Abduraximovna
 MATN, TARJIMA TURLARI VA TARJIMADA TARJIMON MAHORATINING O'RNINI 173-180

Abdulloyeva Kamola Mirxon qizi
 MUALLIF DISKURSIV SHAXSI TUSHUNCHASI, STRUKTURASI VA RIVOJLANISH
 TENDENSIYALARI 181-191

Turg'unova Fazilat Rustam qizi
 PRAGMALINGVISTIKA NUQTAI NAZARIDAN SARLAVHA FUNKTSIYALARI 192-197

Saidov O'lmas Raxmatovich
 O'ZBEK TILI ISH YURITISH TERMINLARINING ETIMOLOGIK TAVSIFI 198-206

Xuramova Dildora Rahkmonkulovna, Axmedova Firuza Asrorovna
 O'ZBEKISTONDA TARJIMONLARNING TARJIMA USLUBINI BERILISHI XUSUSIDA 207-213

Ataboyev Isroiljon Mirza o'g'li
 MADANIYATLARARO SIYOSIY MAKONDA TAJOVUZKOR SALOHİYATGA EGA NUTQ
 TA'SIRINING USULLARI 214-219

Murodova Nilufar Karomatovna
BLOGGERLIK FAOLIYATIDA MAHORAT MASALALARI 220-224

Ochilova Hilola Husan qizi
XITOIY TILIDA NOMINALIZATSIYA HODISASI XUSUSIDA AYRIM MULOHAZALAR 225-229

Kuvonov Zarifjon Maxsiddin o'g'li
NEMIS TILIGA CHET TILIDAN O'ZLASHAGAN SO'ZLARNING STRUKTURAL-SEMANTIK
TADQIQI 230-238

Yakubova Nilufar Egamberganovna
"MULLO NASRIDIN" – TURKIY MATBUOT TARIXIDA MUHIM HODISA 239-245

12.00.00 - ЮРИДИК ФАНЛАР

Абдуллаева Маликабону Эркин қизи
ХАЛҚ ТАЪЛИМИДА МАЪМУРИЙ БОШҚАРУВ ВА МЕХНАТ МУНОСАБАТЛАРИ БИЛАН
БОҒЛИҚ КОРРУПЦИЯВИЙ ОМИЛЛАР ТАҲЛИЛИ 246-256

13.00.00 - ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ

Jumayev Rustam G'aniyevich
IJTIMOIY-GUMANITAR VA MUTAXASSISLIK FANLARNI INNOVATSION PEDAGOGIK
TEKNOLOGIYALAR ASOSIDA O'QITISH ORQALI TALABALARDA FUQAROLIK POZITSIYASINI
TAKOMILLASHTIRISH 257-263

Бозорова Муслима
ЭТНОПЕДАГОГИКА ТАЛАБА-ЁШЛАРДА ЎЗБЕКОНА МИЛЛИЙ ЎЗИГА ХОСЛИКНИ
ШАКЛЛАНТИРИШ ВОСИТАСИ СИФАТИДА 264-270

Samadova Sarvinoz Samad qizi
YOSHLARNI BAG'RIKENGLIK RUHIDA TARBIYALASHGA DOIR KOMPETENSIYALAR.... 271-275

Жўраев Воҳид Тожимаматович
РАҚАМЛАШТИРИШ ШАРОИТИДА ЗАМОНАВИЙ ТЕХНОЛОГИЯЛАР АСОСИДА ТАЪЛИМ
МУАССАСАСИНИ БОШҚАРИШ 276-288

Бозорова Назока
ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИГА ОИД МАҲАЛЛИЙ МУЗЕЙ МАТЕРИАЛЛАРИ
ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ТАРБИЯВИЙ-ТАДҚИҚОТ ФАОЛИЯТИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВОСИТАСИ
СИФАТИДА 289-295

Satvoldiyev Faxriddin Akbarali o'g'li
МАКТАВ О'QUVCHILARINI HUQUQIY TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISH TEKNOLOGIYALARI
BORASIDA EKSPERIMENT ISHLARINI TASHKIL ETISH VA NATIJALAR TAHLILI 296-301

Sharipova Sitara Xaydarovna
OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA RUS TILI FANINI O'QITISHDA MUAMMOLI TA'LIMDAN
FOYDALANISH 302-307

Isag'aliyeva Sadafxon Muxammadaminovna
BIOLOGIYA O'QITISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INTERFAOL USULLARNI
QO'LLASH 308-312

<i>Umarov Abdusamat Abdumalikovich, Xojimurodova Mahliyoхon Kenjavoy qizi</i> OILA VA NIKOH SHAROITIDA AYOLLAR SPORTINING MUAMMOLARI	313-317
<i>Sulaymanova Dildora Nazarovna</i> LOYIHAGA ASOSLANGAN O'QITISH TEXNOLOGIYASINING MOHIYATI VA MAZMUNI...318-325	
<i>Ro'ziev Rustam Ro'zimurodovich</i> YONG'IN XAVFSIZLIGI MADANIYATI–ODDIYLIKDAN KOMILLIK SARI	326-330
<i>Акрамов Баходир</i> МАЛАКАЛИ ДАРВОЗАБОНЛАРНИ ЎЙИН ДАВОМИДА БАЖАРИЛАДИГАН ТЕХНИК- ТАКТИК ҲАРАКАТЛАРИ ТАҲЛИЛИ	331-336
<i>Anvarjonov Ahrorjon Ahadjon o'g'li</i> BO'LAJAK TARIXCHILARDA TARIX FALSAFASI VA UNING ZAMONAVIY KONSEPSIYALARIGA DOIR BILIMLARNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI	337-342
<i>Umarov Bekzod Azizovich</i> RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA PEDAGOGLARNING PROFESSIONAL KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK MODELI	343-349
<i>Бекимбетова Дильфуза Оралбаевна</i> РАЗВИТИЕ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА И ГОСУДАРСТВА В УЗБЕКИСТАНЕ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ	350-356

12.00.00 – Юридик фанлар

Абдуллаева Маликабону Эркин қизи
Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза
қилиш академияси таянч докторанти

ХАЛҚ ТАЪЛИМИДА МАЪМУРИЙ БОШҚАРУВ ВА МЕҲНАТ МУНОСАБАТЛАРИ БИЛАН БОҒЛИҚ КОРРУПЦИЯВИЙ ОМИЛЛАР ТАҲЛИЛИ

Аннотация. Мазкур мақолада халқ таълими соҳасида юзага келадиган маъмурий бошқарув ва меҳнат муносабатлари билан боғлиқ коррупциявий омиллар таҳлил қилинган. Мақолада ривожланган хорижий мамлакатлар олимларининг мазкур мавзуга оид илмий қарашлари ҳамда фикр-мулоҳазалари ўрганилиб, уларга нисбатан муаллифлик қарашлари билдирилган. Шунингдек, амалга оширилган тадқиқот натижасига кўра илмий хулосалар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: коррупция, таълим, халқ таълими, “ghost-teachers”, мактаб, аттестация, аккредитация.

Абдуллаева Маликабону Эркин кизи
Докторант Академии правоохранительных
органов Республики Узбекистан

АНАЛИЗ КОРРУПЦИОГЕННЫХ ФАКТОРОВ, СВЯЗАННЫХ С АДМИНИСТРАТИВНЫМ УПРАВЛЕНИЕМ И ТРУДОВЫМИ ОТНОШЕНИЯМИ В ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация. В данной статье анализируются коррупционные факторы, связанные с административным управлением и трудовыми отношениями, возникающие в сфере народного образования. В статье рассматриваются научные взгляды и мнения ученых развитых зарубежных стран по данной теме, а также выражается авторская точка зрения на них. Также по результатам исследования были составлены научные выводы.

Ключевые слова: коррупция, образование, народное образование, “ghost-teachers”, школа, аттестация, аккредитация.

Abdullaeva Malikabonu Erkin kizi
Law Enforcement Academy of the
Republic of Uzbekistan, Phd Student

ANALYSIS OF CORRUPTION FACTORS ASSOCIATED WITH ADMINISTRATIVE MANAGEMENT AND LABOR RELATIONS IN EDUCATION

Abstract. This article analyzes the corruption factors associated with administrative management and labor relations that arise in the field of public education. The article discusses the scientific views and opinions of scientists from developed foreign countries on this topic, and also expresses the author's point of view on them. Also, based on the results of the study, scientific conclusions were drawn up.

Keywords: corruption, education, public education, “ghost-teachers”, school, attestation, accreditation.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SP1342V3I6Y2023N33>

Кириш. Халқ таълими соҳасида содир бўладиган маъмурий бошқарув ва меҳнат муносабатлари билан боғлиқ коррупциявий ҳолатлар шакллари ва усулларининг кенглиги, шунингдек мураккаб тузилишга эгаллиги жиҳатидан алоҳида хусусиятларга эга ҳисобланади.

Авалло, маъмурий бошқарув билан боғлиқ коррупция ҳақида сўз юритадиган бўлсак, ушбу йўналишдаги коррупцияни икки гуруҳга – сиёсий коррупция ва бевосита мактаб бошқарувидаги коррупцияга ажратиб ўрганишимиз мақсадга мувофиқ бўлади. Бунда, сиёсий коррупция тушунчасини кенгроқ талқин қилиш орқали, унга халқ таълими соҳасида давлат бошқарувини амалга ошириш билан боғлиқ коррупциявий ҳолатларни, шунингдек маҳаллий ижроия ҳокимияти (ҳокимликлар) даражасида юзага келадиган коррупцияни киритишимиз мумкин.

Мактаб таълими соҳасини бошқаришда сиёсий коррупция келтирадиган хавф-хатарлар кўлами юқорилиги жиҳатидан коррупциянинг бошқа турларидан фарқ қилади. Зеро, бундай шаклдаги коррупциявий муносабатлар, асосан, фақатгина бир нечта субъект ўртасида вужудга келмасдан, бутун бир тизим фаолиятига таъсир кўрсатади.

Адабиётлар таҳлили ва методология. Қайд этиш жоизки, мазкур соҳада миллий олимларимиз томонидан тадқиқотлар деярли амалга оширилмаган. Фақатгина, “Юксалиш” умуммиллий ҳаракати ҳамда Коррупцияга қарши курашиш агентлиги томонидан “Минтақавий мулоқот” халқаро нодавлат ташкилоти экспертлари билан ҳамкорликда ташкил этилган “Ўзбекистонда биринчи антикоррупция лабораторияларини яратиш” лойиҳаси доирасида Н.Рўзиқулов ва Л.Стайшюнайте томонидан амалга оширилган бошланғич мактабга қабул қилишда коррупция хавф-хатарини баҳолаш бўйича тадқиқот доирасида маъмурий бошқарув ва меҳнат муносабатлари билан боғлиқ коррупциявий омиллар чекланган доирада таҳлил қилинган [1; Б. 65].

XIX асрда яшаб ўтган Лорд Актон (John Emerich E. Dalberg Acton)нинг машҳурликка эришишига сабабчи бўлган қуйидаги афоризми сиёсий коррупциянинг моҳиятини чуқурроқ англашимиз учун имконият беради: “Куч-қудрат коррупцияга мойил бўлади, мутлақ (абсолют) куч-қудратнинг коррупцияга қўл уриши эса мутлақ ҳақиқатдир” [6].

Ҳақиқатдан ҳам, ваколатлар доирасининг кенглиги ёки муҳим ваколатларга эга эканлик сиёсий коррупциянинг юзага келиши учун энг муҳим воситалардан бири ҳисобланиши билан бир қаторда уни юзага келтирувчи омил бўлиб ҳам хизмат қилади.

Муҳокама. Халқ таълими соҳасида содир бўладиган маъмурий бошқарув муносабатлари билан боғлиқ коррупциявий ҳолатлар, асосан, қуйидаги шаклларда содир бўлиши мумкин:

- мактабларга лицензия бериш жараёнларидаги коррупция;
- мактабларни давлат аккредитациясидан ва аттестациядан ўтказишдаги коррупция;
- соҳани бошқаришга оид нотўғри қарорларни қабул қилиш (ваколатни суиистеъмол қилиш ёки малакасизлик);

– мактаб директори лавозимига тайинлашда коррупция.

Юқорида санаб ўтилганлардан дастлабки иккитаси асосан, хусусий мактабларни очиш жараёнида юзага келади. Зеро, хусусий мактаблар давлат мактабларидан ўз фаолиятининг асосида мулкрий фойда олиш туриши билан фарқланади.

Амалдаги қонунчиликка кўра, хусусий мактаб очиш учун тегишли тартибда лицензия олиш талаб этилади.

2021 йилдан бошлаб лицензия олиш тартиблари соддалаштирилди. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан лицензиялаш ва рухсатнома олиш соҳасида интерактив хизматлар кўрсатиш учун мўлжалланган “Лицензия” ахборот тизимлари мажмуаси (<https://licenses.uz/>) амалиётга жорий этилди. Натижада, лицензиялаш соҳасида, шу жумладан, нодавлат таълим хизматларини кўрсатиш соҳасидаги фаолиятни лицензиялашда кўплаб коррупцион омилларнинг олди олинишига эришилди [22].

Амалда умумий ўрта таълим соҳасида фаолият кўрсатиш учун тегишли ташкилотнинг умумий ва хусусий лицензия талабларига жавоб бериши талаб қилинади. Лицензия талаблари лицензия олишга даъвогар ташкилотнинг ўқув бинолари, моддий-техник базаси, шунингдек ўқитувчилар сони ва малакасига оид бир қатор талабларни ўз ичига олган [20].

Фикримизча, айрим лицензия талабларининг турлича шарҳлаш мумкин бўлган жумлалар орқали ифода этилганлиги мазкур жараёнларда коррупцияни келтириб чиқарувчи омил ҳисобланади. Жумладан, фаолиятни лицензиялаш паспортида келтирилган умумий ўрта таълим ташкилотининг ҳудудини кўкаламзорлаштириш талаби айнан қандай шартларни ўз ичига олиши: бино-иншоотларнинг тоза, озода бўлишини ёки айнан ер майдонига ўсимликларни экишни назарда тутадими, деган масалага аниқ ечим берилмаган.

Шунингдек, фаолиятни лицензиялаш паспортида камида 50 % ҳудудда Wi-Fi зоналар ташкил этилиши белгиланган бўлса-да, бунда ҳудуд тушунчаси ўқув муассасасининг қайси қисми (фақат ўқув биносими ёки унинг тўлиқ майдони, шу жумладан томорқа майдонлари)га нисбатан қўлланилиши аниқ белгиланмаган.

Бизнинг қонунчиликдаги юқоридагича ноаниқ талаблар коррупциоген норма ҳисобланади ва ўз-ўзидан, хусусий мактабларнинг лицензия олиши жараёнида лицензияловчи ташкилот мансабдор шахслари томонидан тамагирилик ҳаракатларининг содир этилишига сабаб бўлади.

Амалдаги қонунчиликка кўра, янги ташкил этилган таълим ташкилотлари улар ташкил этилган пайдан бошлаб 5 йил муддатга аккредитациядан ўтган деб ҳисобланади.

Мазкур муддат тугаганидан сўнг таълим ташкилоти навбатдаги аттестациядан ва аккредитациядан ўтказилади.

Давлат ва нодавлат таълим муассасаларини, шу жумладан мактабларни давлат аккредитациясидан ўтказиш масалалари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 7 июндаги 470-сон қарори билан тасдиқланган Давлат таълим муассасалари ҳамда нодавлат таълим ташкилотларини аттестациядан ва давлат аккредитациясидан ўтказиш тартиби тўғрисидаги низом билан тартибга солинади.

Низомга кўра таълим ташкилотларини аккредитациядан ўтказиш Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси томонидан аттестацияга асосан амалга оширилади [19].

Аттестация таълим ташкилотининг фаолиятини баҳолашда давлат назоратининг асосий шакли ҳисобланади ва таълим ташкилотларида кадрлар тайёрлаш мазмуни, даражаси ва сифатининг давлат таълим стандартлари ҳамда давлат таълим талабларига ҳамда ўқув дастурларига мувофиқлигини аниқлашдан иборат.

Нодавлат таълим муассасалари шаклидаги хусусий мактаблар учун аккредитациядан ўтишнинг аҳамияти шундан иборатки, лицензияга эга бўлмаган нодавлат таълим ташкилотлари томонидан берилган таълим олганлик ҳақидаги ҳужжат ҳеч қандай кучга эга бўлмайди. Масалан, мактабдан ташқари тайёрлов курсларида ўқиганлик учун берилган сертификат ёки диплом умумий ўрта таълимни олганлик фактини тасдиқламайди, шу билан бирга аккредитациядан ўтган хусусий мактаблар томонидан берилган дипломлар битирувчининг давлат таълим стандартлари ва давлат таълим талабларига ҳамда ўқув дастурларига мувофиқлигининг давлат томонидан эътироф этилиши ҳисобланади ҳамда уларнинг битирувчиларига давлат томонидан тасдиқланган намунадаги таълим ҳужжатларини топширишга асос бўлади.

Хусусий мактабларни аккредитациядан ўтказиш жараёнларида ҳам коррупциявий омиллар сақланиб қолмоқда. Бизнингча, бундай омиллар, асосан, аттестациядан ўтказиш билан боғлиқ барча муҳим ваколатларнинг ягона орган – Таълим сифатини назорат қилиш инспекцияси қўлида тўпланганлиги, шунингдек аттестациядан ўтказиш жараёнида бевосита “контактга киришиш” имконияти мавжудлиги билан боғлиқ [18].

Юқоридагилардан ташқари, халқ таълими соҳасида юзага келиши мумкин бўлган яна бир ҳолат бу – соҳани бошқаришга оид нотўғри қарорларни қабул қилишдир. Бундай қарорларни қабул қилишга икки хил омилдан бири – мансабдор шахснинг етарли малакага эга эмаслиги ёки ваколатнинг суистеъмол қилиниши сабаб бўлиши мумкин.

Бу каби қарорлар қуйидагича мазмунда бўлиши мумкин:

– давлат ҳисобидан янги мактабларни қуришда эҳтиёж юқори бўлган ҳудудларга устуворлик бермаслик ва (ёки) янги мактабга эҳтиёж бўлмаган жойда мактабларни қуриш (масалан, биринчи навбатда ўзи туғилган жойдаги мактабга бўлган эҳтиёжни қондириш);

– мактабларнинг моддий-техник базасини яхшилашда тенгсизликка йўл қўйиш (масалан, юқори лавозимли раҳбарнинг турмуш ўртоғи томонидан бошқариладиган мактабга биринчи навбатда ва керагидан ортиқ пул ажратиш) ва ҳоказо.

Жак Халлак ва Мюриэль Пуассон “мактабларни хариталаштириш”да йўл қўйиладиган коррупциявий ҳолатларга алоҳида тўхталиб ўтишган. Уларнинг қайд этишимча, сайланадиган лавозимда фаолият юритаётган мансабдор шахс томонидан ўз сайловчиларининг “кўнглини олиш”, яъни навбатдаги сайловларда уларнинг кўпроқ овозини олиш мақсадида зарурият бўлмаган ҳудудларда мактабларни қуриш ҳолатлари ҳам таълим соҳасида содир этиладиган коррупциянинг бир кўриниши сифатида эътироф этилиши лозим [3; Б. 19-20].

Фикримизча, мазкур қарашга буткул қўшилиш мумкин. Сабаби, зарурият мавжуд бўлмаган ҳудудларда мактабларнинг қурилиши, биринчидан, давлат маблағларининг мақсадсиз сарфланиши ҳисобланса, бошқа томондан, мактабларга зарурат бўлган ҳудудларда ўқувчиларнинг сифатли таълим олиш ҳуқуқидан маҳрум бўлишига сабаб бўлиши мумкин.

Соҳада юзага келадиган яна бир коррупциявий ҳолатлардан бири мактаб директори лавозимига тайинлашдаги коррупциядир.

2021 йил 1 январдан бошлаб мактаб директорларини халқ депутатлари кенгашлари билан келишилган ҳолда тайинлаш тартиби жорий этилди. Ҳудудий халқ таълими бошқармаларининг раҳбарлари эса, бир вақтнинг ўзида ҳокимларнинг маслаҳатчилари этиб белгиланди [21].

Бизнингча, мактаб директорларини тайинлаш билан боғлиқ ваколатларнинг маҳаллий давлат ҳокимияти органларига берилиши мазкур ваколатнинг жойлардаги туман (шаҳар) ҳокимлари ихтиёрига берилишини англатади. Зеро, ҳокимлар ҳам амалда, ҳам қонунан жойлардаги маҳаллий давлат ҳокимияти органлари раҳбари – олий мансабдор шахс ҳисобланадилар. Бу ҳолат, мактаб директорларини тайинлашда ҳокимлар томонидан таниш-билишчилик, непотизм ва пора олиш ҳолатларининг кўпайиши учун асосий омил бўлиб хизмат қилади.

Шу кунга қадар, расмийлар ва соҳа экспертлари томонидан мактабларнинг жойлардаги ҳокимият органларидан мустақил бўлиши лозимлиги ҳақидаги фикрлар бир неча маротаба билдирилган.

Жумладан, Бош вазир А.Арипов 2018 йил июнь ойида Халқ таълими вазирлигининг янги раҳбарини тайинлаш тадбиридаги нутқида мактабларнинг бундан буён ҳокимликларга бўйсунмаслиги лозимлигини маълум қилган эди [27].

Шунингдек, соҳа эксперти К.Жалиловнинг фикрича, янги тартиб мактабларнинг бевосита ҳокимлар қўлига ўтишига ҳамда тизимнинг издан чиқишига сабаб бўлади [11].

Ўзбекистонда ҳокимларнинг мактаб директорларига ноқонуний таъсир ўтказиб келиши, уларга таълим фаолияти билан боғлиқ бўлмаган ваколатларнинг юкланиши ҳолатлари учраб туради. Жумладан, бир неча йил олдин Сирдарё вилояти Сайхунобод тумани ҳокими байрамга ўқитувчиларни олиб келмаганлиги учун мактаблар директорларини ҳақоратлаб, калтаклагани учун ишдан олинган эди [23].

Бу воқеадан бироз аввал эса, Андижон шаҳар ҳокими шаҳардаги бир қатор таълим муассасалари раҳбарларини ножўя сўзлар билан ҳақорат қилганлиги сабабли, суднинг тегишли қарори билан МЖТКнинг 41-моддасида назарда тутилган маъмурий ҳуқуқбузарликни содир этганликда айбдор деб топилиб, энг кам иш ҳақининг 30 баравари миқдорида жарима жазоси қўлланилган [10].

Юқорида халқ таълимида маъмурий бошқарув билан боғлиқ коррупция ҳақида тўхталдик. Эндиликда, халқ таълими соҳасида меҳнат муносабатлари билан боғлиқ коррупциявий омиллар ва уларни бартараф этишга оид чоралар тўғрисида сўз юритамиз.

Халқ таълими соҳасида меҳнат муносабатлари билан боғлиқ коррупциявий ҳолатлар, одатда, қуйидаги кўринишларда намоён бўлади:

- ўқитувчилар ва бошқа ходимларни ишга ёллашда;
- устама тайинлашда ва лавозимни оширишда;

- дарс соатларини тақсимлашда;
- ўқитувчиларга ўтилмаган дарс учун пул тўлаш;
- ўқитувчиларни бир-бирини ўрнига дарсга мажбурлаб киритиш;
- мавжуд бўлмаган ўқитувчига иш ҳақи ҳисоблаш;
- иш ҳақидан ноқонуний ушлаб қолиш, пул йиғиш.

Берриманнинг қайд этишича, айрим собиқ Совет Иттифоқи давлатларида ўқитувчилик касбига номзодлар сони камайиб бориш тенденциясини кўрсатаётган бўлишига қарамасдан, ушбу мамлакатларда давлат ҳокимияти, одатда, ўқитувчилар ойлик иш ҳақининг давлат секторидаги ўртача иш ҳақидан паст бўлишини, ҳар бир ўқитувчига тўғри келадиган ўқувчилар сонининг меъёрдан ортиқ бўлишини, шу билан бирга ўқитиш соатларини кўпайтириш орқали иш ҳақини бироз ошириб туришни маъқул кўришмоқда [2; Б. 23].

Бундан 20 йил олдин Берриман томонидан келтирилган юқоридагича маълумотлар бугунги кунда Ўзбекистон учун ҳалигача актуал бўлиб қолмоқда. Давлат статистика қўмитаси томонидан эълон қилинган 2022 йил учун ўртача иш ҳақига оид статистик маълумотларга кўра, таълим соҳасида фаолият юритаётган ходимлар энг кам иш ҳақи олиш бўйича соғлиқни сақлаш ва ижтимоий хизматлардан (2,6 млн сўм) кейин иккинчи ўринда (2,7 млн сўм) қайд этилган [4].

Шунингдек, ўқувчилар сонининг ўқитувчилар сонига нисбатига назар ташлайдиган бўлсак, 2021/2022 ўқув йилида 12 та ўқувчига 1 та ўқитувчи тўғри келган. Ваҳоланки, бу кўрсаткич 2009/2010 ўқув йилида 11га 1 нисбатни ташкил қилганлигини кўришимиз мумкин [5].

Миллий даражада ўтказилган тадқиқотларда юқоридагича ҳолат, яъни мактаб ўқитувчилари сонининг йилдан-йилга камайиб кетаётганлиги мазкур касбнинг обрўйи (жозибадорлиги) паст эканлиги, шунингдек ойлик иш ҳақи миқдорлари пастлиги билан изоҳланганлигини кўришимиз мумкин [9; Б. 33].

Шу билан бирга, мактабларда ўқитувчилар салмоғининг пастлиги фақатгина юқоридагича молиявий факторлар билангина боғлаш, бизнингча, нотўғри бўлади. Мазкур муаммога мактаблардаги бўш иш ўринларига ишга қабул қилиш билан боғлиқ кўплаб коррупциявий факторлар, жумладан, непотизм, фаворитизм ҳамда порахўрлик каби ҳолатлар ҳам сабаб бўлмоқда.

Оммавий ахборот воситаларида эълон қилинган материалларда мактабга ишга киритиб қўйиш учун пора талаб қилганлик ҳолатлари ҳақидаги хабарларни кўплаб учратишимиз мумкин. Масалан, хабарларга кўра, Косон туманидаги мактаблардан бирининг директори мактабга ишга қабул қилиш учун 800 доллар талаб қилган бўлса [12], Жалақудуқ туманида мактаб директори ўқитувчидан унинг бошланғич синфлардаги дарс соатини кўпайтириб бериши эвазига 200 АҚШ доллари ҳамда 2022 йил январь ойида ишга келмаган кунлари учун жами 2 млн сўм пулларни беришини талаб қилган ҳамда мазкур директор ёшлар етакчисини мактабга маънавий ишлари бўйича директор ўринбосари лавозимига тайинлаш эвазига 200 АҚШ доллари талаб қилган ва пулларни ўз хизмат хонасида олаётган вақтида ашёвий далиллар билан ушланган [28].

Халқ депутатлари Қашқадарё вилоят кенгашининг 2021 йил 9 декабрь кундаги сессиясида депутат Юлдуз Эргашева вилоят ҳокимлиги ташаббуси билан Қарши

шаҳридаги мактабларда мактаб директорларининг фаолияти ҳамда мактабдаги коррупцион ҳолатларни ошкор қилиш мақсадида ижтимоий сўровномалар ўтказилганини маълум қилган.

Сўровнома натижаларига кўра, Қарши шаҳридаги 31-мактаб ўқитувчилари билан ўтказилган сўровномада 84 нафар ўқитувчи иштирок этиб, уларнинг 42 фоизи мактабга ишга кириш учун директорга пора берилишини билдирган бўлса, 7-мактаб ўқитувчилари мактабга ишга кириш нархи 300 АҚШ долларидан 500 АҚШ долларигача эканини билдирган [14].

Депутатнинг маълумот беришича, сўровномалар натижасига кўра мактабларда ходимни ишга олиш учун, ўқитувчига устама бериш учун, шунингдек, мактабга келган комиссия учун пул йиғилиши одатий ҳолга айлангани маълум бўлган.

Қарши шаҳридаги мактаб ўқитувчиларининг ёзишича, ўтган ўқув йилидаги дарс тақсимотларида бир соат дарс нархи 100 минг сўм бўлган бўлса, 2021 йилдаги дарс тақсимотларида бу нарх 300 минг сўмни ташкил қилган.

Бош прокуратура ҳузуридаги Иқтисодий жиноятларга қарши курашиш департаменти томонидан эълон қилинган яна бир ҳолатга кўра, Сурхондарёда фуқародан мактаб директори лавозимига тайинлаш учун 13.000 АҚШ доллари талаб қилинган [25].

Бугунги кунда соҳада кузатилаётган яна бир коррупциявий ҳолатлардан бири бу сохта диплом билан ишга киришдир.

Transparency International ташкилоти томонидан 2013 йилда таълим соҳасидаги глобал коррупция муаммоларига бағишлаб эълон қилинган ҳисоботда ўқитувчиларнинг сохта диплом билан ишга қабул қилиниши таълим олувчиларнинг сифатли таълим олишга бўлган ҳуқуқларини поймол қиладиган иллат сифатида баён этилган [8].

Жиззах вилоят прокуратураси томонидан 2021 йил апрель ойида берилган баёнотда айтилишича, Шароф Рашидов туман прокуратураси томонидан туман ХТБда ўтказилган текширув давомида А.Қодирий номидаги Жиззах давлат педагогика институти, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Самарқанд давлат университети ва Гулистон давлат университетларида таҳсил олмаган 10 нафар ўқитувчилар сохта дипломлар асосида ишлаб келаётганлиги ҳолати аниқланган [26].

Бу каби ҳолатларни Тошкент вилоятининг Оҳангарон ва Олмалиқ туманларида ҳам аниқланганлигини кўришимиз мумкин [16, 17].

Бош прокуратура томонидан эълон қилинган яна бир ҳолатга кўра, Миришкор туманидаги 8-сонли умумий ўрта таълим мактабида икки нафар ўқитувчининг 20 йилдан ортиқ муддат давомида Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети томонидан берилган сохта дипломлар билан ишлаб келганликлари аниқланган [13].

Бизнингча, юқоридаги каби ҳолатларнинг содир этилишига мактаб ходимларини ишга қабул қилишда уларнинг ҳужжатларини текширишга етарлича эътибор қаратилмаслиги сабаб бўлмоқда. Фикримизча, бундай ҳолатларнинг олдини олиш мақсадида амалдаги қонунчиликка мактаб ходимларини ишга қабул қилишда уларнинг ҳужжатлари ҳақиқийлигини текшириш шартини қўйиш лозим.

Соҳа олимлари томонидан “арвоҳ ўқитувчилар” (“ghost-teachers”) ёхуд ишламаган ўқитувчилар учун ойлик иш ҳақи ҳисоблаш ҳолатлари ҳам мактабларда содир этилиши мумкин бўлган коррупция шаклларида бири сифатида эътироф этилади.

Жак Халлак ва Мюриэль Пуассон томонидан берилган таърифга кўра, “арвоҳ ўқитувчилар” – бу иш ҳақи рўйхатига киритилган, аммо ҳозирги вақтда ишламаётган ёки ҳеч қачон мавжуд бўлмаган ўқитувчилардир. Олимларнинг маълум қилишича, бундай ўқитувчиларнинг айримлари ҳаётда мавжуд бўлади, бироқ улар вафот этган ёки пенсияда бўлганлиги сабабли мактабда фаолият юритмайди. Шунингдек, олимлар ўқитувчилар сонининг амалда ишламайдиган ўқитувчилар ҳисобига ошириб кўрсатилиши мактабларга бюджетдан кўпроқ маблағ жалб қилиш мақсадида ҳам содир этилиши мумкинлигини қайд этишган [3; Б. 29-30].

Ўзбекистонда ҳам юқорида кўрсатиб ўтилган шаклдаги коррупциянинг кўплаб ҳолатлари кузатилган. Жумладан, Молия вазирлигининг Давлат молиявий назорати департаменти ва унинг ҳудудий бошқармалари томонидан 2019 йилнинг биринчи ярим йиллигида олиб борилган назорат тадбирларида аниқланишича:

1. Жиззах шаҳар 22-сонли умумтаълим мактабида ҳақиқатда ишламайдиган 11 нафар фуқаролар номига ҳомиладорлик ва туғиш нафақаларини, шунингдек меҳнат таътили, мукофот ва моддий ёрдам маблағларининг асоссиз ҳисобланиши ва тўланиши натижасида 448,2 млн. сўм бюджет маблағлари асоссиз сарфлаб юборилган;

2. Ҳақиқатда ишламаган фуқароларга иш ҳақи ҳисоблаш йўли билан Бўз туманидаги 5-сонли умумтаълим мактабида 99,3 млн. сўм, Жарқўрғон туманидаги 4-сонли умумтаълим мактабида 65,3 млн. сўм бюджет маблағлари ўзлаштирилган.

3. Кегейли туманидаги 1-сон умумтаълим мактабида 54,7 млн. сўм ва Бухоро шаҳридаги 1-сон умумтаълим мактабида 31,2 млн. сўм миқдоридаги бюджет маблағлари ҳақиқатда ишга келмаган ва хизмат вазифасини бажармаган ходимларга иш ҳақи ҳисобланиши натижасида асоссиз сарфлаб юборилган [15]. Бош прокуратура ҳузуридаги Департаментнинг Сариосиё туман бўлими томонидан аниқланган ҳолатга кўра, туман Халқ таълими бўлими ҳисобчиси тумандаги 27-сонли мактабда муқаддам ишлаб кетган 3 нафар фуқаро ва ҳақиқатда ишламаган бир нафар фуқаронинг номларига банк пластик картасини расмийлаштириб олиб, 2016-2020 йиллар давомида жами 355,3 млн. сўм бюджет маблағлари талон-торож қилинган [24].

Огородзинский таълим соҳасидаги коррупциянинг яна бир шакли сифатида ўқитувчиларга улар томонидан ўтилмаган дарс учун пул тўланиши келтиради ва бундай ҳолатлар, одатда, мактаб директори даражасида содир этилишини қайд этади [7; Б. 16].

Фикримизча, мавжуд бўлмаган ўқитувчиларга ёки ўтилмаган дарслар учун ойлик иш ҳақи ҳисобланиши ҳолатларининг асосий сабаби мазкур жараёнлар устидан доимий молиявий назоратнинг йўқлиги билан боғлиқ. Бизнингча, мазкур ҳолатларнинг олдини олиш учун иш ҳақи ҳисоблаш билан боғлиқ жараёнларни тўлиқ рақамлаштириш, жумладан махсус платформани жорий этиш орқали дарс машғулоти хар кунлик онлайн ҳисоблаб борилишини таъминлаш ҳамда тўланадиган ойлик миқдорининг ўтилган дарслар миқдори билан мувофиқлигини текшириб бориш лозим бўлади.

Хулоса ўрнида айтиб ўтиш жоизки, халқ таълимида маъмурий бошқарув ва меҳнат муносабатлари билан боғлиқ коррупциявий омиллар қуйидагилардан иборат:

1. Хусусий мактабларни ташкил этиш учун лицензия олишдаги ноаниқ талаблар ва коррупциоген нормалар, жумладан, фаолиятни лицензиялаш паспортида келтирилган умумий ўрта таълим ташкилотининг ҳудудини кўкаламзорлаштириш, камида 50 % ҳудудда Wi-Fi зоналар ташкил этиш каби турлича талқин қилиш мумкин бўлган талаблар мавжуд.

2. Хусусий мактабларни аттестациядан ўтказиш билан боғлиқ барча муҳим ваколатларнинг ягона орган – Таълим сифатини назорат қилиш инспекцияси қўлида тўпланганлиги, шунингдек аттестациядан ўтказиш жараёнида бевосита “контактга киришиш” имконияти мавжудлиги мазкур соҳада коррупцияни юзага келтирувчи омил ҳисобланади.

3. Халқ таълими соҳасида юзага келиши мумкин бўлган яна бир ҳолат бу – соҳани бошқаришга оид нотўғри қарорларни қабул қилишдир. Бу каби қарорлар давлат ҳисобидан янги мактабларни қуришда эҳтиёж юқори бўлган ҳудудларга устуворлик бермаслик ва (ёки) янги мактабга эҳтиёж бўлмаган жойда мактабларни қуриш (масалан, биринчи навбатда ўзи туғилган жойдаги мактабга бўлган эҳтиёжни қондириш), шунингдек мактабларнинг моддий-техник базасини яхшилашда тенгсизликка йўл қўйиш (масалан, юқори лавозимли раҳбарнинг турмуш ўртоғи томонидан бошқариладиган мактабга биринчи навбатда ва керагидан ортиқ пул ажратиш) каби шаклларда намоён бўлиши мумкин,

4. Мактаб директорини тайинлаш ваколатининг 2021 йилдан бошлаб маҳаллий давлат ҳокимияти органларига берилиши, ҳудудий халқ таълими бошқармаларининг раҳбарлари эса, бир вақтнинг ўзида ҳокимларнинг маслаҳатчилари этиб белгилашлиги ҳокимларнинг мазкур соҳага бўлган таъсирини, шу жумладан ноқонуний таъсирини янада кучайтириб, соҳада коррупциянинг кучайишига, мактаб директорлари ва ўқитувчиларининг ўз вазифалари билан боғлиқ ишларга жалб қилинишига сабаб бўлмоқда.

Бу ҳолат, мактаб директорларини тайинлашда ҳокимлар томонидан таниш-билишчилик, непотизм ва пора олиш ҳолатларининг кўпайиши учун асосий омил бўлиб хизмат қилади.

5. Соҳада коррупциявий омиллардан яна бири – бу халқ таълими соҳаси ходимларининг иш ҳақи паст даражада бўлиб қолаётганлигидир. Зеро, Давлат статистика қўмитаси томонидан эълон қилинган 2022 йил учун ўртача иш ҳақига оид статистик маълумотларга кўра, таълим соҳасида фаолият юритаётган ходимлар энг кам иш ҳақи олиш бўйича иккинчи ўринда (2,7 млн сўм) қайд этилган.

6. Ўқитувчилик лавозими учун ишга кириш жараёнларида ҳам кўплаб коррупциявий омиллар мавжуд. Бундай омиллар, асосан, ўқитувчиларни ишга олиш билан боғлиқ танловларнинг очик-ошкора ва шаффоф ўтказилмаслиги билан боғлиқ.

7. Ўқув соатларини тақсимлашнинг аниқ механизмлари ишлаб чиқилмаганлиги, мазкур масалаларнинг ҳар тарафлама мактаб директорига боғлиқ бўлиб қолаётганлиги жойларда соат ажратиш учун мактаб директорлари томонидан ўқитувчилардан пора талаб қилиниши каби ҳолатларни келтириб чиқармоқда.

8. Бугунги кунда соҳада кузатилаётган яна бир коррупциявий ҳолатлардан бири бу сохта диплом билан ишга кириш бўлиб, бунга мактаб ходимларини ишга қабул

қилишда уларнинг ҳужжатларини текширишга етарлича эътибор қаратилмаслиги сабаб бўлмоқда.

9. Соҳада юзага келадиган коррупция “арвоҳ ўқитувчилар” (“ghost-teachers”), яъни ҳақиқатда мавжуд бўлмаган ўқитувчилар учун ойлик иш ҳақи ҳисоблаш, шунингдек мавжуд ўқитувчиларга улар томонидан ўтилмаган дарс учун пул тўланиши шаклларида ҳам юзага келади. Фикримизча, мавжуд бўлмаган ўқитувчиларга ёки ўтилмаган дарслар учун ойлик иш ҳақи ҳисобланиши ҳолатларининг асосий сабаби мазкур жараёнлар устидан доимий молиявий назоратнинг йўқлиги, иш ҳақи ҳисоблаш билан боғлиқ жараёнларнинг рақамлаштирилмаганлиги, дарс машғулотлари ҳар кунлик онлайн ҳисоблаб борилмаслиги, тўланадиган ойлик миқдорининг ўтилган дарслар миқдори билан мувофиқлиги текшириб борилмаслиги билан боғлиқ ҳисобланади.

Адабиётлар/Литература/References:

1. “Юксалиш” умуммиллий ҳаракати ҳамда Коррупцияга қарши курашиш агентлиги томонидан “Минтақавий мулоқот” халқаро нодавлат ташкилоти экспертлари билан ҳамкорликда тайёрланган Бошланғич мактабга қабул қилишда коррупция хавф-хатарини баҳолаш бўйича якуний ҳисоботи. Т.: – 2022. – 8-бет.
2. Berryman, S. 2000. Hidden challenges to education systems in transition economies. Washington, DC: World Bank.
3. Hallak, J., and Poisson, M. (2007). Corrupt schools, corrupt universities: What can be done?. Paris: International Institute for Educational Planning.
4. <https://stat.uz/uz/matbuot-markazi/qo-mita-yangiliklar/34143-yuridik-shaxs-maqomiga-ega-bo-igan-korxonava-tashkilotlarda-ishlovchi-xodimlarning-o-rtacha-oylik-nominal-hisoblangan-ish-haqi-2022-yil-yanvar-dekabr>
5. <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/social-protection-2>
6. Lord Acton Quote Archive: power and authority (The Acton Institute for the Study of Religion and Liberty). Source: <https://www.acton.org/research/lord-acton-quote-archive>
7. Ogrodzinska, T. 2001. Study on the impact of corruption on education in Poland (unpublished). Polish Children and Youth Foundation.
8. Transparency International. 2013. Global corruption report: Education \\
<https://www.transparency.org/en/publications/global-corruption-report-education>
9. Бошланғич мактабга қабул қилишда коррупция хавф-хатарини баҳолаш бўйича якуний ҳисобот. Номозали Рўзиқулов, Людмила Стайшюнайте (“Ўзбекистонда биринчи антикоррупция лабораторияларини яратиш” лойиҳаси). – Тошкент: 2022. – 68 бет.
10. Дилмурод Раҳматуллаев жавобгарликка тортилди // <https://kun.uz/news/2017/12/26/dilmurod-ramatullaev-zavobgarlikka-tortildi>
11. Ёмғирдан қочиб, дўлга тутиламизми? // URL: <https://www.gazeta.uz/uz/2020/11/09/education-reform/>
12. Косонда мактаб директори пора олаётганида ушланди \\
<https://kun.uz/23349108>
13. Қалбаки дипломлар асосида йиллар давомида ишлаган шахсларга нисбатан жиноят иши қўзғатилди \\
<https://t.me/uzbprokuratura>

14. Қашқадарёда ижтимоий сўровномада қатнашган ўқитувчиларнинг 42 фоизи ишга кириш учун директорга пора берилишини маълум қилган \\ <https://daryo.uz/k/2021/12/10/qashqadaryoda-ijtimoiy-sorovnomada-qatnashgan-oqituvchilarning-42-foizi-ishga-kirish-uchun-direktorga-pora-berilishini-malum-qilgan/>
15. Молия вазирлиги катта миқдордаги бюджет маблағлари талон-торож қилинганлигини аниқлади \\ <https://kun.uz/02435468>
16. Сохта диплом машмашаси \\ <https://hordiq.uz/2021/09/27/soxta-diplom-mashmashasi/>
17. Сохта диплом операцияси фош этилди \\ <https://t.me/toshvilpressa/10928>
18. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси, Мактабгача таълим вазирлиги, Халқ таълими вазирлиги, Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги ҳамда Инновацион ривожланиш вазирлигининг 2019 йил 16 декабрдаги 16-мх, 16, 19-мх, 12-2019 ва 18-қ/қ-сон қарори билан тасдиқланган Таълим ташкилотларини аттестациядан ўтказиш мезонлари // <https://lex.uz/docs/4715787>
19. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 7 июндаги 470-сон қарори билан тасдиқланган Давлат таълим муассасалари ҳамда нодавлат таълим ташкилотларини аттестациядан ва давлат аккредитациясидан ўтказиш тартиби тўғрисидаги низом // URL-manzil: <https://lex.uz/docs/4367782>
20. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 21 февраль кундаги 80-сон қарори билан тасдиқланган Махсус электрон тизим орқали айрим фаолият турларини лицензиялаш тартиби тўғрисидаги ягона низом ҳамда Нодавлат таълим хизматларини кўрсатиш соҳасидаги фаолиятни лицензиялаш паспорти // URL: <https://lex.uz/docs/5870213>
21. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 06.11.2020 йилдаги «Ўзбекистоннинг янги ривожланиш даврида таълим ва тарбия ва илм-фан соҳаларини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисидаги» ПФ-6108-сон Фармони // URL-ҳавола: <https://lex.uz/docs/5085999>
22. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 августдаги “Лицензиялаш ва рухсат бериш тартиб-таомилларини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6044-сон Фармони // URL: <https://lex.uz/docs/4966394>
23. Ўқитувчиларни урган ҳоким ишдан олинди // <https://kun.uz/news/2018/01/08/ukituvchilarni-urgan-okim-isdan-busatildi>
24. Ўқитувчиларнинг 355,3 млн. сўмлик маблағларини ўзлаштирган ҳисобчи аниқланди \\ <https://yuz.uz/news/oqituvchilarning-3553-mln-somlik-mablaglarini-ozlashtirgan-hisobchi-aniqlandi>
25. Фуқарони мактаб интернати директори лавозимига тайинламоқчи бўлган ўринбосар ва унинг шериги кадрлар бўлими бошлиғи ушланди \\ https://t.me/Department_uz/1676
26. Хужжатларни қалбакилаштириш ва ундан фойдаланиш \\ <https://t.me/jizzaxviloyatprokuraturasi/2666>
27. Школы больше не будут подчиняться хокимиятам // URL: <https://www.gazeta.uz/ru/2018/06/21/education/>
28. Яна пора, яна Андижон, яна мактаб директори \\ <https://qalampir.uz/news/yana-pora-yana-andizhon-yana-maktab-direktori-55189>

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 6 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатиغا олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).